

ENSV SARK-i Banditismivastase Võitluse Osakonna eriteade
13. veebruar 1946. a.

10. veebruaril 1946 võtsid SARK-i Võrumaa osakonna töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetri kinni Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid telegraafipostidele kleepida nõukogudevastaseid lendlehti:

- 1) Veski Heino Voldemari p. sünd. 1928. a. 9. kl. õpilane
 - 2) Kaska Valev Jaani p. sünd. 1929. a. 10. kl. õpilane
 - 3) Tammemägi Hans Rudolfi p. sünd. 1929. a. 9. kl. õpilane
- Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.
ENSV Siseasjade rahvakomissar kindralmajor A. Resev
ERA F R-LN5 s127. 1106-109

Nr 93

20. oktoober 2010

XVI aastakäik

TÄNANE LEHT: TAMMEMÄGI HANS ☒ SÕPRUSE 1-4, VALGA 68203 ☎ 56140290

Ugandi 65

Võru koolinoorte vastupanugruppide hulgas olnud Ugandi nimelisest grupist ja selle grupi poolt 1945.a. sügisel käivitatud põrandaalusest ajalehest Ugandi on korduvalt kirjutatud Ugandi taasilmunud numbrites. Piisavalt põhjalikult on sellest kirjutatud Valev Kaska koostatud raamatus „Vastupanuvõitlus“. Samuti on Ugandi leidnud äramärkimist Udo Josia koostatud raamatus „Saatuskaaslased“. Ugandi on leidnud tähelepanu ajakirjades Kultuur ja Elu ning Akadeemia. Viimases on 1946.a. neljandast Ugandi numbrist äratoodud näitena artikkel „Võru vabastamine“. Mainitud artikkel on leidnud ositi tsiteerimist mitmetes väljaannetes. Ugandi grupist ja ajalehest Ugandi on olnud pikem artikkel isegi Venemaa suuretiraažilises ajalehes Soversenno Sekretno, seda seoses õpilasvabadusvõitleja Valev Kaskalt võetud intervjuu kaudu. Eesti taasiseseisvumise järel taastati surmalaagritest eluga pääsenute ugandipoiste poolt hukkunud kaasvõitlejate mälestuseks ja mineviku meenutuseks, tuleviku tähiseks, Ugandi tagasihoidlik taasilmumine võimaluste ja vajaduste piires. Selle hingeks ja teostajaks sai Ugandigrupi kunagine asutajaliige, Eesti hüvanguks mitmeti tegev ja tuntud Valev Kaska.

Et Ugandi ilmumise jätkusuutlikus käesoleva numbriga ületab kuuekümneviienda esmailumiseaasta künnise, siis on ilmselt arukas arutleda selle üle, kuidas sündis Ugandi idee, mis ajendas Ugandit tegema, kes nad olid, kus nad olid, mida mõtlesid ja lootsid, kuhu kõik nad jäid.

Meenutame hetkeks seda aega, inimesi ja sündmusi selles ajas. Tolleaegne noor põlvkond oli sündinud vabas Eestis, Eestimaa õhust, veest, mullastja päikese kullast. Nad olid legendaarse Vabadussõja võitnute lapsed või lapselapsed, pärinud oma vanematelt hingejõu, ohvrimeelsuse, õilsuse ja isamaa-armastuse. Nendele läks korda eelkõige Eestimaa saatus ja tulevik, nad olid valmis minema võitlusesse ülejõu vaenlase vastu. Neid ei hirmutanud silme ees terendav võimalik häving, nad olid enamuses valmis end eesti eest ohvriks tooma viimseni, mis ka paljudele osaks sai. Nad olid algharidustki mõned aastad saanud vabas Eestis, olnud noorkotkad või kodutütred. Samas osutusid ka suure bolševismivastase sõja noorteks ja kaasaegseteks, ehk küll oma sünniaastate

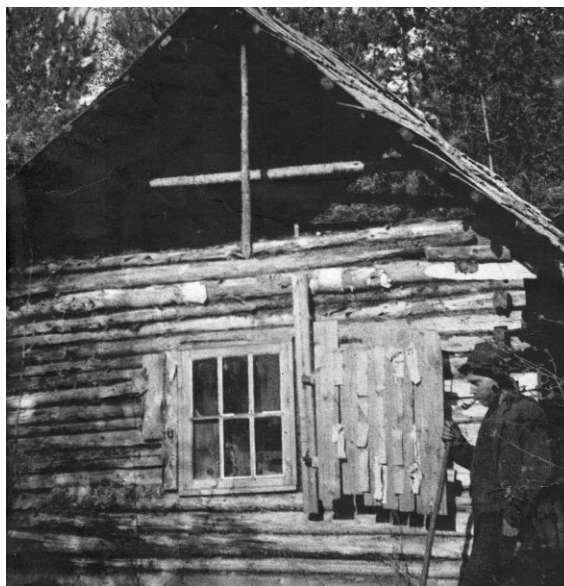
(1927-1936) tõttu enamasti sõtta ei jõudnudki. Õnneks või õnnetuseks? Olid üle elanud ja kaasa elanud Vabariigi hukule. Näinud ja tunnetanud punase õuduste aasta kannatusi: hirmu, 14. juuni küüditamist, vangistamisi, tapmisi, röövimisi, valetamist, alandavat lollitamist. Aga tundnud ka siirast vabanemiseõudu Saksamaa poolt alustatud sõja käigus punase põrguriigi haardest vabanemise üle. Kolm aastat elasid turvaliselt ja noortele omast romantilist koolielu Eesti Omavalitsuse perioodil, Reichi peetava Euroopa rahvaste ühise bolševismivastase suure sõja tagalas. Siia mahtusid algkooli lõpetamine ja esimesed Gümnaasiumi kooliaastad. Need olid heroilised aastad ja päevad. Eesti noored sõdurpoisid osalesid vabatahtlikena koos teiste Euroopa vabatahtlikega punase vene mõrtsukriigi vastases sõjas, Eesti noored neiu osalesid Eesti Rahva Ühisabi ridades agaralt rinde ja tagala heaks korjandusi ja üritusi korraldades.

Venemaa bolševike „Kõigi maade proletaarlased, ühinege“ loosungi rakendamiseks kavatsatud maailmavallutuse plaani nurjamiseks edukalt alanud Saksamaa sõjakäik takerdus. Saksamaa sõda kahel rindel ja bolševike kuritegeliku Venemaaga liitunud USA ja Inglismaa tohutu abi ning invasioon Euroopasse seljatagant purustasid Saksamaa. See antifasismi ja holokausti varjus toimunud võit ja „vabastamine“ sai paljudele maailma rahvastele ja riikidele saatuslikuks selle kõige õudsemas tähenduses, sealhulgas ka Eestile. See „vabastamine“ varjutab arvatul hulgal ühishaudu ohvritega mitte tuhandetes, vaid miljonites; Venemaa 20, Põhja-Korea 2, Hiina 65, Vietnam 1, Kambodža 2, Serbia ja Palestiina 1, Kuuba ja Aafrika 2 jne. Paljud riigid ja rahvad nakatusid kommunismiviirusest, põevad tänaseni, tekitades vihkamist ja vaenu, ebastabiilsust ja kaost, seda ka meiegi Maarjamaal.

Agas 1945.a. sügisel tuli siiski elada edasi. Võrus, Kreutzwaldi 39A rõhtpalkidest ristnurkadega „metsamoori“ hoovimajakese omaniku ja perenaise Elisie Blumi hoolealused ilmusid koolitöö alguseks 1. novembril taas kohale. Sellest majast, mida enam ligemale paarkümmend aastat olemas ei ole, on pikemalt kirjutatud Ugandi 2004.a. 36-ndas numbris. Esimeses toas keskkoolipoisid Evald Tomson, Endel Sikk, Hans Tammemägi, teises toas Valter Pajumets ja Volly Peri. Ei need poisid paistnud silma vene võimu omaks-

võtmisega. Samuti nende poiste sõbrad ja sagedased külalised Valev Kaska, Heino veski, Heino Mõtus, Ilmar ja Olev Palo, Kalju Liin, Elmut Laane, Henn Pihlapuu, Raimond Terasmägi, Heldur Tormiste ja paljud teised. Kõik need poisid olid õpi- ja lugemishuvilised, eestimeelsed. Eelkõige loeti käest-kätte liikuvaid Eesti vabariigi ja eesti Omavalitsuse ajal ilmunud kirjandust ja ajakirju. Aeg-ajalt saime poolelehe-küljelisi õhukesele paberile masinkirjas trükitud 10. Rohelise Partisanide Pataljoni templiga varustatud lendlehti, peamiselt Valev Kaska vahendusel. Lendlehti liikus teisigi, nagu Vivat Estonia, Demokraatia Hää! jne. Kahe „lugemishullu“ poisi, Evaldi ja Hansu kätte sattus ajakirja Nädal Pildis 1938.a. kenasti köidetud aastakäik. See Eesti ühe tippajakirja rikkalik pildimaterjal ja tekstid kajastasid Eesti õnneaastasse mahtuvaid sündmusi, samuti ka Euroopas toimuvaid ärevaid ajaloolisi sündmusi. Mitmed nendest on tänaseni silme ees ja mälus jäädvustunud. Näiteks pildid vene piirivalvurite poolt provokatiivsel ajendil Peipsi jääl tapetud eesti piirivalvurite matustest, kus kirstude taustal tapetute leinas abikaasad oma nutvate alaealiste lastega. Paju lahingu ja Julius Kuperjanovi surma kirjeldus, samas pildid Paju lahinguväljale mälestusmäe-monumendi rajamise üleriigilisest talgust, talumehed hobuvankrite ja rahvas käsikärudega mulda kuhjamas. Mitmeid ajakirja artikleid kasutasime tsitaatidena lühendatult hiljem Ugandis avaldamiseks. Aga hoopis olulisemaks meie mõttemaailmale osutus sealt kellegi Juhan Ristla artikkel ja pildimaterjal Salulaane erak- kirjanikust ja matkamehest Kusta Toomest (alias August Toomingas). Huvi lisas ka asjaolu, et meil oli ei tea kusagilt saadud tema esimese ajakirja Tõrvik kleenuke kulunud eksemplar. Imetluse ja suure huviga lugesime Kusta elukäiku. Ta oli mees, kes ilma igasugu abita ja tunnustuseta tahtis anda ja andiski omapoolse panuse Eesti kirjandusse. Tal ei olnud regulaarset kooliharidust. Iseõppimise teel oli omandanud lugemisoskuse vene, saksa, inglise, prantsuse, esperanto ja veel mitmes teises keeles. Tal ei olnud kodu ei kohta, elas endaehitatud rõhtpalkidest majakeses Salulaane sügavuses. Tema teiseks ajakirjaks oli olnud Aeg ja viimaseks Hää! Kuigi ajakirjad olid nelja leheküljelised, ei olnud tal niipalju trükitähti, et laduda terve poogen korruga, vaid tuli neli korda tähed kastidesse laduda ja uuesti otsast pihta hakata. Trükkis ta aga omavalmistatud trükipressi abil paarisaja eksemplari ringis. Ajakirjade mõned numbrid varustas ta uhkete prits-tehnikas pealdistega päris tavalise pulverisaatori abil. Mingit ainelist kasu ta oma tegevusest ei saanud, vaid kandis isegi kahju. Eesti riik teda ei toetanud põhjendusega et ajakirja väljaandmine olevat äriiline tegevus. Kahjuks on selle eesti ainulaadse tahte- ja vaimujõuga imelise inimese ja kirjaniku loomingust osasaamiseks jäänud too Tõrviku nüüdseks kaduma läinud number. Tollal aga andis Kusta Toom oma Tõrvikust ja mehisusest meile sädeme katsetamaks tema moodi ka midagi ajakirjataolist teha, mitte kirjandus-

likku, vaid aja vaimule vastavalt vene võimule vastupanevat. Põhimaterjaliks oli meil mõeldud 10RPP lendlehtede välisraadio informatsioon, kogutud kohalikud uudised ja Eestiga seotud tähtpäevade meeldetuletamine. Kuigi olime Kusta Toomest kaugelt viletsamad igas mõttes, sest ta oli vaba mees vabas riigis, sõna ja trüki ning avaldamis-õigusega, oli meil siiski kaks ühist omadust – tahe midagi ära teha ja väline sarnasus meie elumajades.

Kusta Toome elumaja Salulaanes

Ugandlaste „metsamoori“ hoovimajake

Kustal olid olemas trükitähed ladumiseks, meil ei lootustki neid hankida. Lahenduse meie ühisele murele leidis Ilmar Palo, kes oma head ustavat sõpra Kaljo Raagi suutis veenda meie materjali kirjutusmasinal paljundama oma aja ja võimaluste piirides – mõnikord isegi üle saja eksemplari. Oma väljaande nimetuse üle vaidluse lõpetas teadmine, et kõik „head“ nimed on varem või hiljem heas või halvas mõttes kasutusel olnud, leidis Ugandi üksmeelse toetuse. Pealdise löikas linooli igas asjas andekas ja julge „indiaanlane“ Evald Tomson. Puuklotsile kinnitatuna templi põhimõttel kasutasime seda kõigi Ugandi numbrite pealdise kujundamiseks.

Ugandi alustas oma teed, tundsi endid Ugandi poistena ja heas usus olevatena, et olime leidnud väikese väljundi omapoolseks osalemiseks üldises rahvuslikus vastupanu pühas ürituses.

Muidugi oli Ugandi hoovimaja 39A asukate ja sõpruskonna kooli-argielu varjatud, nii-öelda „pinnaalune virvendus“. Peamine oli siiski õppimisega hakkamasaamine, söögitegemine, ahjupuude lõikamine ja tuppatoomine, linnas kolamine, kinos käimine jne. Tähelepanu ja unistavat õhkamist meie maja asukatelt pälvisid meie naabruses asuva „Kandle“ teatrimaja teisel korrusel asuva näitejuhi elukorteris kaas- või allüürnikena elanud kaks toredat eestimeelset tüdrukut, Aliide Mürk ja millegi pärast end nimega Frits esitlenud tüdruk, kelle õiget nime me teada ei saanudki. Olime vastastikku sageli külalisteks, laulikutesse laule kirjutades või niisama aupaklikult juttu ajades, kord ühiselt pildilegi jäädes.

Vasakult Hans, Endel, „Frits“, Evald, Aliide, Volli

Sügava lugupidamisega ja tänuga väärrib meenutamist meie majaperenaine Elisie Blum, kes selle poistekarja suutis kontrolli all hoida ja emalikult hoolitsedagi.

Elisie Blum

Ugandi nappidel lehekülgedel on ikka aegajalt meenutatud kooliaegseid sõpru ja ugandlasi. Teeme seda ka seekord. Mälestame lahkunuid helgete mälestustega! Meenutame heade soovidega elavaid eakaaslasi ja kaasamõtlejaid:

Kalju Liin 8.3.1928 – 4.12.1946,

langes metsavennana, puhkab Kanepi kalmistul

Heino Mõtus 15.11.1928 – 2.5.1980,

puhkab Võru kalmistul

Heino Veski

18.3.1928 – 15.7.1983,

puhkab Osula kalmistul

Evald Tomson

22.6.1929 – 5.7.1984,

puhkab Riigiküla kalmistul

Kaljo Raag 6.12.1925 – 5.9.1988,

puhkab Võru kalmistul

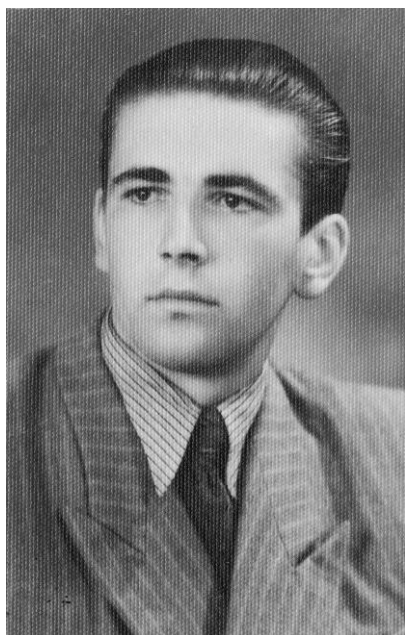
Ilmar Palo

6.12.1929 – 1.9.2003,

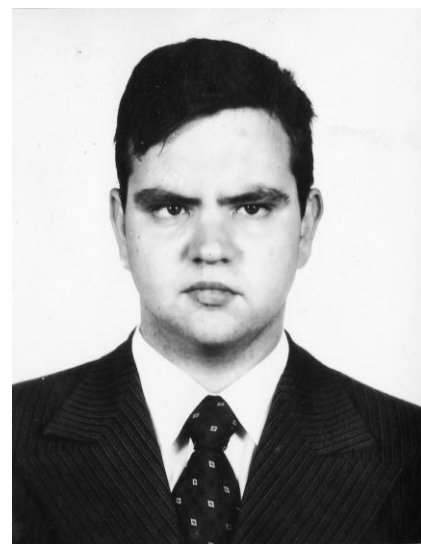
puhkab Viljani Metsakalmistul

Valev Kaska,
elab Viljandis

Artur Lõiv,
Hansu kasupoeg,
käesoleva ja
mitmete
varasemate
Ugandi numbrite
trükkija ja
toimetaja, elab
Laatres.

Volli Peri, elab V-Kuustes

Endel Sikk,
elab Rõngus

**Hans
Tammemeägi,**
elab Valgas

Valter Pajumets, elab Rõngus

Igaüks neist poistest, nii me endid isekeskis tänaseni kutsumegi, on andnud omapoolse panuse oma kodumaa hüvanguks oma võimete kohaselt. Kuigi Ugandi, meie ühine panus kõige muu kõrval oli tühine või väike võrreldes relva- või vaimukangelastega, tuli see heast tahtest ja südamest. Valeria Villandi on kirjutanud: „Kui ma teragi kruusa tuleva teelt olen tõstnud - tühja pole siis läinud minugi töö“. Taasilmunud Ugandi ei ole mingil juhul endiste või praeguste tegijate nostalgiline enda väljaelamise väljund, me ei ole need, kes igatsevad või nutavad taga möödunut, vaid avaldatud mälestused ja mõtted on selge sihitusega suunatud teenima või kujundama tulevikku. Minevik kuulub tuleviku juurde, katsed neid lahutada või unustada on hukatuslik ning viib organiseeritud kaoseni. Kuigi süda ja mõistus keelduvad kirjutamast, et tänane või homme Ugandi number võib olla viimane, võib see osutada tõeseks. Toonela väravad on avatud viimastelegi tegijatele ja jääb vaid lootusetu lootuse lootus Ugandi jätkumisele. Aga lootus kustub viimasena – jätku Sulle Ugandi! Väarikalt edasi!

Hans Tammemeägi

